

An Evaluation of the Children's Book Council's Performance in the 1970s: A Focus on Award-Winning Poetry

Tahereh Bashirizadeh¹, Javad Dehghanian²

Received: 19/4/2022

Accepted: 22/8/2022

Abstract

Since its establishment in the 1960s, the Children's Book Council (CBC) has endeavored to elevate Iranian children's literature by setting criteria for evaluating and selecting the best works. Given the significance of literary awards and distinguished books in shaping readers' minds and guiding the literary community, this paper examines the criteria set forth by this institution and the extent to which they align with the award-winning works of the 1970s. This analysis critically evaluates the Council's performance during this influential decade and revisits a pivotal period in the history of children's and young adult literature, as well as the history of Persian poetry criticism. During this decade, three works by Mahmoud Kiyanoush—*The Green Indian Parrot*, *Silver-Winged Golden Beak*, and *The Garden of Stars*—were selected by the Council. The selection of three works by Kiyanoush indicates that the Council, both theoretically and in its practical application of production and creation criteria, was influenced by this poet's ideas. Based on the Council's reviews and the findings of this research, the criteria for poetry criticism underwent significant changes in this decade compared to the previous one. A reliance on artistic originality and poetic essence, as well as a focus on a child's perspective, were the most important criteria during this period. This

¹PHD Master of Persian language and literature University of Hormozgan;
ORCID ID: 0009-0001-0948-8909 Email: t.bashirizadeh@gmail.com

²Corresponding author, Associate Professor, Associated Professor of Persian Language and Literature, University of Shiraz;
ORCID ID: 0000-0001-6904-2274 Email: mirJavad2003@yahoo.com

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms

approach to children's poetry played a crucial role in the transformations of subsequent decades.

Keywords: *Children's Book Council, Children's poetry of the fifties, Mahmoud Kiyanoush, Criticism of children's poetry in Iran.*

Extended Abstract

1, Introduction

From its inception, the Children's Book Council (CBC) recognized a void in the history of Persian literature regarding children's poetry. To address this, they encouraged poets to contribute to this neglected genre. One of the council's strategies was to select and commend outstanding works. Because they receive greater attention, these selected works play a pivotal role in cultivating and shaping the audience's taste. In 1977, there were only five children's poetry books (Sehrab, 1979, p. 27). Among these, three by Mahmoud Kiyanoush—*The Green Indian Parrot* (for ages 5-7), *Golden Beak*, *Silver Wing* (for ages 6-9), and *The Garden of Stars* (for ages 8-10)—were chosen as exemplary works. Given the council's criteria and the transformations brought about by Kiyanoush's emphasis on artistic authenticity and poetic essence in that decade, the question arises: Was the council successful and accurate in its selection and the application of its criteria? In other words, how did children's poetry and the Children's Book Council's approach evolve compared to the previous decade, which focused on language and content? After introducing the selected works and the council's report, this paper will first examine these works in terms of language, and theme, and then from a musical and visual perspective. Finally, the extent to which the works align with the council's criteria will be evaluated.

2. Literature Review

- Ali Asghar Seyyedabadi: "A Critical Analysis of Kiyanoush's Views"
- Yahya Alavi Fard: Master's thesis titled "A Stylistic Analysis of Children's Poetry in Iran with a Focus on Mahmoud Kiyanoush and Others"
- Zahra Khani: "Prominent Themes in Children's Poetry: The Works of Mahmoud Kiyanoush and Others"

- Narges Oskooei and Leila Khani Pour: "Imagination and Imagery in the Poetry of Mahmoud Kiyanoush and Others"
- Peyman Esmaeili and Asghar Reza Pourian: "Accompanying Music in Children's Poetry: Rich and Poor Rhymes in Mahmoud Kiyanoush's Poetry"

3. Methodology

This paper employs a qualitative content analysis. By extracting the criteria for children's poetry from various sources reflecting the Children's Book Council's views, the application and extent of these criteria in the selected works are examined and evaluated.

4. Results

In the 1960s, children's poetry primarily focused on linguistic aspects and moral and didactic themes, a decidedly traditional approach. However, the 1970s witnessed significant transformations in the criticism of children's poetry. Content-centricity, didacticism, and instructive elements gradually lost their previous importance, while formal and linguistic aspects of poetry gained prominence. With the emergence of Mahmoud Kiyanoush, poetic essence, and artistic authenticity became paramount in poetry. In this decade, as both a poet and a significant theorist in the field of children's poetry, Kiyanoush established new criteria within the Children's Book Council and embodied these views in his own poetry. Respecting children as serious and important audiences and not underestimating children's capacity for artistic appreciation were among the most significant achievements of this decade. The selected works were noteworthy for their poetic essence, simple and child-friendly language, substantial themes, serious consideration of the audience's understanding, and artistic presentation of poetic imagery. However, this approach was not consistently applied across all of Kiyanoush's poetry, and poems with didactic language and adult-oriented expressions can also be found in his works. These poems contradict the poet's own criteria and can be disregarded. The introduction of innovative and creative forms, light and cheerful rhythms, rich rhymes, and abundant pleasant repetitions collectively provide a suitable musicality to Kiyanoush's poetry, bringing it closer to the council's criteria. Nevertheless, the books' visual aspects, including the scarcity or weakness of cover images, do not align with the council's views on the visual nature of children's books. Surprisingly, and contrary to its own criteria and the principles of children's book writing, the council cited the lack of accompanying

images as a virtue of the selected works, which is both artistically and psychologically unacceptable.

References

- Ahmadi, B. (1992). *Structure and Interpretation of Text* (in Persian). Tehran: Markaz.
- Esmaili, P., & Rezapoorian, A. (2019). "Accompanying Music in Children's Poetry" (in Persian). *Research Journal of Literary Criticism and Stylistics*, 37, 11-30.
- Oskuei, N., & Khanipour, L. (2019). "Imagination and Imagery in Children's Poetry: A Case Study of Mahmoud Kiyanosh" (in Persian). *7th National Conference on Textual Studies in Literature: A Fresh Look at Children's and Young Adult Literature*. Retrieved from <http://civilica.com>
- Imen, L., Mirhadi, T., & Dolatabadi, M. (1973). *A Glance at Children's Literature* (in Persian). Tehran: Children's Book Council.
- Khani, Z. (2018). *An Investigation of Prominent Themes in Children's Poetry in the Works of Abbas Yamini Sharif, Mahmoud Kiyanosh, and Naser Keshavarz* (Master's thesis) (in Persian). Payame Noor University of Malayer.
- Khosravi Shakib, M., & Madani, D. (2009). "Semiotics of Language in Children's Poetry" (in Persian). *Quarterly Journal of Persian Literature*, Islamic Azad University of Mashhad, 101-114.
- Sohrab, M. (1971). *Children's Book Council Report*, No. 1, Year 9 (in Persian). Tehran: Children's Book Council.
- Sohrab, M. (1973). *Children's Book Council Report*, Nos. 1 & 4, Year 11 (in Persian). Tehran: Children's Book Council.
- Sohrab, M. (1977). *Children's Book Council Report*, No. 4, Year 15 (in Persian). Tehran: Children's Book Council.
- Sohrab, M. (1977). *Children's Book Council Report*, No. 3, Year 15 (in Persian). Tehran: Children's Book Council.
- Sohrab, M. (1979). *Children's Book Council Report*, No. 1, Year 17 (in Persian). Tehran: Children's Book Council.
- Sohrab, M. (1993). *Seventeen Articles on Children's Literature* (in Persian). Tehran: Children's Book Council.
- Seyyedabadi, A. A. (1999). "A Critical Review of Kiyanosh's Views" (in Persian). *Research Journal of Children and Adolescent Literature*, 23, 48-59.
- Sheikholeslami, H. (2001). *Children's and Young Adult Book of the Month*, Mehr 2001 (in Persian), 91-92.

- Farshidvard, Kh. (2003). *On Literature and Literary Criticism*, Vol. 1 (in Persian). Tehran: Amir Kabir.
- Kiyanosh, M. (1973). *Children's Poetry in Iran* (in Persian). Tehran: Agah.
- Kiyanosh, M. (1977). *The Green Indian Parrot* (in Persian). Tehran: Tuka.
- Kiyanosh, M. (1977). *Silver-Winged Golden Beak* (in Persian). Tehran: Tuka.
- Kiyanosh, M. (1977). *The Garden of Stars* (in Persian). Tehran: Tuka.
- Alavi Fard, Y. (2011). *A Stylistic Analysis of Children's Poetry in Iran with a Focus on Mahmoud Kiyanosh and Others* (Master's thesis) (in Persian). University of Qom.
- Moharrami, R., et al. (2019). "An Investigation of Themes in Two Children's Poetry Collections by Mahmoud Kiyanosh with a Focus on Audience Analysis" (in Persian). *Quarterly Journal of Literary and Rhetorical Research*, 5(18), Spring 2016, 54-70.
- Mohammadi, M. H. (2020). *Methodology of Children's Literature Criticism* (in Persian). Tehran: Chista.
- Yamini Sharif, A. (1973). *Half a Century in the Garden of Children's Poetry*, 3rd ed. (in Persian). Tehran: Atelier.
- .

فصلنامه

سال ۲۱، شماره ۸۴، تابستان ۱۴۰۳، ص ۳۳-۵۵

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.21.84.33>

بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

طاهره بشیری زاده^۱؛ دکتر جواد دهقانپان^۲*

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۵/۳۱

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱/۳۰

چکیده

با توجه به اهمیتی که جوایز ادبی و کتابهای برگزیده در پرورش ذهن مخاطب و جهت دهی جامعه ادبی دارد در این مقاله معیارهای تعیین شده از سوی شورای کتاب کودک و میزان تطبیق آنها با آثار برگزیده در دهه پنجاه به روش تحلیل محتوای کیفی بررسی شده است؛ بدین ترتیب از سویی عملکرد و کارنامه شورا در این دهه تأثیرگذار نقد می‌شود و از سوی دیگر، مقطع مهمی از تاریخ ادبیات کودک و نوجوان و در پی آن، تاریخ نقد شعر فارسی مورد ارزیابی و بازنگری قرار می‌گیرد. در این دهه، سه اثر با عناوین طوطی سبز هندی، نوک طلای نقره بال و باغ ستاره‌ها به قلم محمود کیانوش از سوی شورا انتخاب شد. انتخاب سه اثر از کیانوش در این دهه بدین معناست که شورا هم از جنبه نظری و هم در تطبیق عملی معیارهای تولید و آفرینش شعر، تحت تأثیر آرا و اندیشه‌های این شاعر بوده است. بر اساس نقدهای شورا و یافته‌های این پژوهش، معیارهای نقد شعر در این دهه نسبت به دهه گذشته تغییر چشمگیری یافته است. تکیه بر اصالت هنری و جوهره شعری و توجه به زاویه نگاه

۱. کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی گرایش ادبیات کودک و نوجوان، دانشگاه هرمزگان

t.bashirizadeh@gmail.com

ORCID ID; 0009-0001-0948-8909

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز- نویسنده مسئول

mirJavad2003@yahoo.com

ORCID ID; 0000-0001-6904-2274

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

کودک از مهمترین ویژگیهای مورد توجه این دهه به شمار می‌رود. این رویکرد به شعر کودک در تحولات دهه‌های بعد نقشی اساسی ایفا می‌کند.

کلیدواژه‌ها: شورای کتاب کودک، شعر کودک دهه پنجاه، محمود کیانوش، نقد شعر کودک در ایران.

۱. مقدمه

شورای کتاب کودک از آغاز تأسیس (۱۳۴۲) کوشید با تشویق شاعران، نگاه آنها را به ساحتی تازه اما مغفول مانده از شعر فارسی یعنی شعر کودک جلب کند. یکی از راهکارهای شورا گزینش و تشویق آثار برتر بود. آثار برگزیده همواره در کانون توجه قرار می‌گیرد و می‌تواند در پرورش و حتی شکل‌دهی ذوق مخاطبان نقشی اساسی ایفا کند. در دهه چهل، شورای کتاب کودک با تأکید عمده بر دو اصل مضمون قابل فهم و زبان ساده و روان فعالیت خود را آغاز کرد و سه اثر را شایسته انتخاب دید: فری به آسمان می‌رود، سروده عباس یمنی شریف در سال ۱۳۴۴ اولین اثر برگزیده شورا بود. در سالهای بعد دو کتاب شعر دیگر، قصه طوقی سروده محمود مشرف آزاد تهرانی (م. آزاد) و گل اومد، بهار اومد، سروده منوچهر نیستانی، کتابهای برتر در حوزه شعر کودک معرفی شدند. شعر کودک تا پیش از این جنبه تعلیمی داشت. شاخصترین چهره شعر تعلیمی عباس یمنی شریف بود که در نظر و عمل، جنبه تعلیمی و آموزندگی را بر دیگر جنبه‌ها ترجیح می‌داد (یمنی شریف، ۱۳۵۲). این موضوع اعتراض کیانوش را در پی داشت: «شعرهایی که در این دوره برای کودکان می‌ساختند یا در حیطه پند و اندرز بود یا محروم از جوهری که شعر را شعر می‌کند. بدیهی است که این جوهره نمی‌توانست فقط ساده بودن و وزن و قافیه داشتن باشد» (کیانوش، ۱۳۵۲: ص ۳۷). محمود کیانوش با طرح دیدگاه‌های خود در سومین سمینار ملی ادبیات کودک و نوجوان در سال ۱۳۵۲ تعاریف تازه‌ای ارائه، و چارچوبهای متفاوتی برای شعر کودک طراحی کرد؛ بدین ترتیب معیارهایی که تا پیش از این به وزن و قافیه و سادگی کلمات و مضمونهای قابل فهم کودک محدود بود، تحولی اساسی یافت. سخنرانیهای کیانوش به صورت سلسله مقالاتی در مجلات ادبی چاپ شد و سپس به صورت کتاب «شعر کودک در ایران» به چاپ رسید (سهراب، ۱۳۵۲، ش ۴: ص ۱۸). کیانوش، که پیش از این به تعبیر خودش شاعر

_____ بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

بزرگسال بود و از دنیای ادبیات کودک بیگانه در سایه همکاری با مجلات پیک به دنیای شعر کودک گام نهاد (سهراب، ۱۳۵۰، ش ۴: ص ۱۸ و ۱۹). ظهور محمود کیانوش در دهه پنجاه، نه تنها به شعر کودک هویتی تازه بخشید، بلکه اندیشه‌های الهامبخش شاعران بعد شد و او را به عنوان «پدر شعر کودک ایران» به جامعه ادبی شناساند. توجه کیانوش به جنبه‌های زیبایی‌شناسی شعر و گفتمان جدید او درباره اصالت هنری و جوهره شعری، افقهای جدیدی در شعر کودک ایران و نیز تغییرات اساسی در معیارهای نقد شعر کودک بویژه در شورای کتاب کودک به وجود آورد.

۱-۱ بیان مسأله، پرسش‌ها و روش تحقیق

با توجه به جایگاه ممتاز کیانوش در شعر کودک دهه پنجاه و اهمیت مباحث نظری وی در شورای کتاب کودک، باید دید مهمترین معیارهای ارزیابی و گزینش شعر کودک در این دهه کدام است و آیا شورا در گزینش و تطبیق معیارهای مورد نظر خود موفق و دقیق عمل کرده است؛ به عبارتی کارنامه شعر کودک و شورای کتاب کودک نسبت به دهه قبل، که بر زبان و محتوا تأکید می‌کرد، چه تحولی یافته است؟ این معیارها تا چه اندازه در گزینش آثار و تحولات بعدی مؤثر بوده است؟

این پژوهش با روش تحلیل محتوای کیفی و با استناد به گزارشها و معیارهای شورای کتاب کودک به ارزیابی آثار منتخب و میزان تطبیق معیارها با این آثار می‌پردازد. باید در نظر داشت که در این زمینه معیارهای شورا در دهه‌های نخست غالباً کلی است و در مواردی با مساعدت کارشناسان شورای کتاب کودک به نقد و نظر داوران نیز دست یافته‌ایم که در بردارنده موارد جزئی و مصداقی است. شورای کتاب کودک بخشی از معیارهای خود را در کتاب *گذری بر ادبیات کودکان* این چنین تبیین کرده است:

شعر باید دارای این خصوصیات باشد:

۱. مفهوم شعر باید دارای جوهره و اصالت باشد؛ به عبارت دیگر باید مضمون و مفهومی را در قالب شعر بیان کرد که برای پدید آوردن شعر خوب مناسب باشد. در واقع اگر شعر را با گوهر گرانبهائی مقایسه کنیم، باید چیزی با آن ساخت که ارزش این گوهر گرانبها را داشته باشد.
۲. مضمون شعر باید با افق فکری خواننده آن دمساز باشد. برای اینکه شعر بتواند خواننده را جلب کند، باید زیربنای قابل درکی برای او داشته باشد تا او بتواند

بر روی آن زیر بنا، خانه‌ای در خور تخیل خود بسازد. اگر شعری فاقد این زیربنای قابل درک باشد، حتی اگر عالیترین مفاهیم را هم بیان کند، مورد قبول واقع نخواهد شد.

۳. شعر باید روان خوانده شود و عبارات و وزن آن متناسب با مفهوم آن انتخاب گردند.

۴. شعر باید دارای هدف مشخصی باشد. این نکته بخصوص در دنیای امروز اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا فقط زیبایی الفاظ برای جذب انسان هدف‌گرای زمان ما کافی نیست.

۵. اجبار به اختصار در شعر به کار بردن استعاره و تمثیل را ایجاب می‌کند. این ضرورت نه تنها باعث زیبایی و جذابیت شعر می‌شود بلکه وسیله‌ای برای نزدیک شدن خواننده به شاعر است؛ زیرا حل معماهایی که شاعر به کار برده است نوعی خلاقیت و دست یافتن به گنجینه افکار او به حساب می‌آید. اهمیت این نکته را می‌توان با بررسی انحراف از آن در دو سرحد متضاد بیان کرد: اگر شعری سراسر استعاره و ایهام نامأنوس باشد، فقط برای گروه انگشت شماری از پژوهشگران جالب توجه خواهد بود. از طرف دیگر اگر شعری فقط حاوی مطالب پیش پا افتاده باشد به صورت پدیده هنری مورد قبول واقع نمی‌شود؛ اگرچه ممکن است به دلیل عبارات و وزن و آهنگش دهان به دهان بگردد بدون اینکه کسی به معنی آن توجه نشان دهد.

به طور خلاصه شعر باید دارای جوهره شعری و اصالت بوده، روان خوانده شود؛ هدف مشخص و معینی داشته، و زبان آن قابل درک و فهم باشد. اگر شعری این خصوصیات را دارا بود، می‌تواند سرچشمه ایجاد لذت ذهنی و برانگیختن احساسات لطیف و عمیق در خواننده بشود و نور تازه‌ای بر گوشه‌های تاریک ذهن خواننده بتاباند (ایمن، میرهادی، دولت آبادی، ۱۳۵۲: ص ۸۹ و ۹۰).

علاوه بر این معیارها، نکات دیگری هم بیان شده است که به طور خلاصه شامل موارد زیر می‌شود:

الف) موضوع: موضوع شعر کودک باید قابل درک و به دنیای کودک مربوط باشد؛ قابل لمس باشد و از مفاهیم انتزاعی پرهیز شود.

ب) عبارات: در شعر کودک باید به روانی عبارات توجه، و از کاربرد استعاره اجتناب شود.

_____ بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

ج) وزن و قافیه: باید به یاد داشت چیزی که نخست کودک را به شعر جذب می‌کند، وزن و آهنگ است. وزن و قافیه و تکرار یک حرف، یک صدا، یک اسم و یا یک جمله بر شعر تأثیر خوشایند دارد.

د) مفاهیم: شعر نباید وسیله آموزش مستقیم قرار گیرد. مفاهیم شعر کودک باید طوری انتخاب شود که در پرورش ذوق و عواطف کودکان مؤثر باشد.

ه) تحول در فکر: شعر هم مانند انواع دیگر ادبیات کودکان باید با تحول و تکامل فکر کودکان همگام باشد و مقدمه‌ای برای علاقه‌مند کردن ایشان به خواندن شعرهایی با مفاهیم عالیت‌ر باشد (ایمن، میرهادی، دولت آبادی، ۱۳۵۲: ص ۹۱ و ۹۲).

در مورد ماهیت شعر و تعاریف آن از گذشته تاکنون میان مکاتب و نظریه‌های مختلف بحث و جدل‌ها بسیار بوده است. و با پرهیز از بحث در این مقوله تنها به این نکته بسنده می‌شود که بر اساس معیارهای یادشده، شورا به ماهیت شعر نگاهی سنتی دارد و مباحث زبانی و فرمی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. اگر بخواهیم عناصر شعری را بر اساس معیارهای مورد نظر شورا در سه بخش کلی مضمون، موسیقی و تصویر جای دهیم، بندهای: ۱، ۲، ۴، ۵، ۶ بر اهمیت مضمون و محتوا، بندهای ۳، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ بر ضرورت موسیقی و بند الف بر اهمیت موسیقی تأکید کرده‌است. تصویر نیز خود شامل دو بخش می‌شود: بخش نخست شامل خیال‌انگیزی و تصاویر شعری می‌شود که در بررسی زیباشناسی اشعار به آن توجه کرده ایم و بخش دیگر به موضوع تصویرگری در شعر کودک می‌پردازد. اهمیت وجه نخست را در بندهای الف، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ می‌توان به تلویح و تصریح مشاهده کرد. در مورد وجه دوم یعنی تصویرگری به دلیل تمایز ماهوی آن با عناصر شعری در ادامه مباحث به آرای شورا اشاره خواهیم کرد. همان طور که مشاهده می‌شود در نظر شورا مضمون بیشترین وزن و اهمیت را دارد. نکته جالب توجه در این معیارها عدم تعریف یا توصیف شورا از عبارت «جوهره شعری» است که ظاهراً در تقابل با مضمون قرار دارد و یکی از کلیدواژه‌های نظریه کیانوش به شمار می‌رود.

۱-۲ پیشینه تحقیق

درباره محمود کیانوش سخن بسیار گفته شده و دیدگاه‌ها، اشعار و نظریات او بسیار مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

- سیدآبادی (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «شعر کودک: عبور از سایه کیانوش، تاریخ سرآغاز ایجاد هویتی مستقل برای شعر کودک» در پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، دیدگاه کیانوش و تأثیر او را بر فضای شعری پس از آن مورد بررسی قرار داده است.
- مقاله «دنیای شعر، گفتگوی آزاد است؛ اما بررسی انتقادی نظریات محمود کیانوش در باب شعر کودک» نوشته حسین شیخ الاسلامی (۱۳۸۰) در نشریه «کتاب ماه کودک و نوجوان» به بررسی انتقادی دیدگاه کیانوش می‌پردازد.
- اسماعیلی و رضاپوریان (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «موسیقی کناری در شعر کودک (مطالعه موردی)، قافیه‌های فقیر و غنی در شعر محمود کیانوش» در مجله «پژوهشهای نقد ادبی و سبک شناسی» به بررسی قافیه در اشعار کیانوش پرداخته‌اند.
- اسکویی و خانی پور (۱۳۹۸) در مقاله «تخیل و صور خیال در شعر کودک، بررسی موردی: محمود کیانوش» در هفتمین همایش ملی متن‌پژوهی ادبی با عنوان نگاهی تازه به ادبیات کودک و نوجوان، اشعار کیانوش را از این جنبه بررسی کرده‌اند.
- زندوانی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه سیستان و بلوچستان با عنوان «توصیف سبک شناسیک شعر کودک از مشروطیت به بعد» به اشعار کیانوش نیز پرداخته است.
- خانی (۱۳۹۷) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه همدان به «بررسی مضامین برجسته شعر کودک در اشعار عباس یمنی‌شریف، محمود کیانوش و ناصر کشاورز» می‌پردازد.
- سرخی زاده (۱۳۹۴) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه یزد به «بررسی و تطبیق صور خیال در اشعار کودکانه محمود کیانوش و سلیمان العیسی» پرداخته است.
- علوی فرد (۱۳۹۰) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه قم «سبک شناختی شعر کودک در ایران را با بررسی شعر محمود کیانوش و دیگران» بررسی کرده است.
- رحمانی (۱۳۹۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور شیراز به «بررسی و مقایسه آرایه‌های بدیعی در شعرهای کودک و نوجوان محمود کیانوش و شل سیلوراستاین» پرداخته است.
- بر پایه دستاوردهای این پژوهشها، این پژوهش، معیارهای شورای کتاب کودک و چگونگی رشد و تحول شعر کودک دهه پنجاه را که بشدت تحت تأثیر نظریه ادبی و خلاقیت هنری کیانوش قرار داشته است، مورد مطالعه قرار می‌دهد.

۲. بحث و بررسی

در سال ۱۳۵۶ جمع کل کتابهای شعر کودک پنج عنوان بود (سهراب، ۱۳۵۸، ش ۱: ص ۲۷). از این میان سه اثر محمود کیانوش با نامهای طوطی سبزه‌ندی (برای ۵ تا ۷ سال) نوک طلای نقره‌بال (برای ۶ تا ۹ سال) باغ ستاره (برای ۸ تا ۱۰ سال) به عنوان آثار برگزیده انتخاب شد. گزارش شورای کتاب کودک درباره شعر این شاعر بدین صورت منتشر شده است:

پس از چند سال انتظار، انتشار «باغ شعر کودک»، که مجموعه ای است از هفت دفتر شعر برای کودکان از پنج سال به بالا تا نوجوانان ۱۴ ساله، خبری بود شادبخش برای همه. محمود کیانوش، شعر کودک را در ایران با محتوایی اصیل در قالبهای نو و بسیار متنوع مطرح کرده، و آن را از جهات گوناگون هم‌تراز شعر بزرگسال ساخته است. مجموعه «باغ شعر کودک» خالی از زرق و برق تصاویر رنگین کتابها سعی دارد تنها با اثر سحرآمیز کلمات، تصاویر دلنشین طبیعت و موجودات و زندگی را در ذهن ایجاد کند و با اثر وزن و قافیه، آنها را به حرکت در جهت دلخواه شاعر وادارد. دفتر اول و دوم را باید برای کودکان خواند و در مواقعی مناسب تکرار کرد و بعد گذاشت تا خود از نو بخوانند و از بازیافتن تصاویر ذهنی هر یک لذت ببرند. مشاهده دقیق و ظرافت نکته‌ها در اشیای ساده و موجودات کوچک و پدیده‌های طبیعت باعث می‌شود که شعرها با همه سادگی از لطف خاصی برخوردار باشند (سهراب، ۱۳۵۶، ش ۳: ص ۱۴).

... اشعار این دفتر از زیبایی خاص و لطافت اصیلی برخوردار هستند. اشعار

کیانوش همه در عین سادگی کلام و قابل درک بودن از همه خصوصیات هنری لازم برخوردارند و شاید بهترین شاهدهی باشند بر این مفهوم که ادبیات کودکان نباید سطحی و کودکانه باشد؛ بلکه باید از هر شرایط هنری که برای ادبیات بزرگسالان قائل می‌شویم، برخوردار باشد (سهراب، ۱۳۵۸، ش ۱، ص: ۳۷).

مهمترین اصول و معیارهایی که شورا در گزینش آثار کیانوش مد نظر داشته‌است و از خلال این متن می‌توان استنباط کرد، این موارد است:

۱. محتوای اصیل

۲. زیبایی خاص و لطافت

۳. سادگی کلام و قابل درک بودن

۴. مشاهده دقیق در اشیای ساده

۵. برخورداری از همه شرایط هنری لازم، مانند ادبیات بزرگسال و سطحی نبودن آن

۶. طرح قالبهای نو و گوناگون

۷. تأثیر سحرانگیز کلمات و وزن و قافیه در به تصویر کشیدن طبیعت و

موجودات و زندگی

۸. خالی از زرق و برق تصاویر رنگین

۲-۱ زبان و مضمون

در گزارش شورا این سه مجموعه به دلیل نوآوری، اصالت مضمونها و تصاویر شعری تحسین شده است. در نقد شعر برای درک زیباشناسی و بررسی میزان ادبیت آن بویژه پس از رواج نظریات فرمالیست‌ها، زبان و تمهیدات زبانی در مرکز توجه قرار گرفت. فرمالیست‌ها شعر را نوعی حادثه زبانی می‌دانستند. تعریف یاکوبسن بر همین اصل ناظر است. او «شعر را هجومی سازمان یافته بر زبان» می‌دانست (احمدی، ۱۳۷۰: ص ۱۲۳). این نگاه فرمالیست‌ها حداقل در مورد شعر کودک با واقعیت سنخیت بسیار داشت. در شعر کودک، زبان به طور خاص، مهمترین عنصر هستی بخش شعر به شمار می‌رود و بر مضمون و پیام شعری برتری دارد؛ زیرا آن چیزی که محتوا را می‌سازد، زبان و چگونگی کاربرد عناصر زبانی است. بنابراین برای شناخت مضمون و محتوا نخست باید به تجزیه و تحلیل زبان در این آثار پرداخت. برای شناخت نشانه‌های زبانی، عناصر نحوی، واژگانی، زیر ساخت، روساخت، نظامهای آوایی و... اهمیت دارد.

۲-۱-۱ طوطی سبز هندی

طوطی سبز هندی شامل ۲۹ قطعه شعر است که در ۵۵ صفحه تنظیم شده و تصویر روی جلد آن نقاشی ساده‌ای در سبک کودکانه است و تنها سه صفحه نقاشی بدون رنگ در میانه کتاب دیده می‌شود. در تجدید چاپ این کتاب در مهرماه سال ۱۳۶۹، که چاپ اول ذکر شده با تصویرگری ابوالفضل همتی آهویی، شکل کتاب تغییر چشمگیری یافته و به چاپهای بعدی رسیده است.

در مجموعه طوطی سبز هندی، همه شعرها به لحاظ زبان شعری یکسان نیست. تعداد شعرهایی که از لحاظ زیبایی‌شناسی قابل قبول است، از اشعار متوسط یا ضعیف بسیار بیشتر است که وجهه آموزشی دارد. در غالب سروده‌ها کاربرد استعارات، صور خیال و ابهام و صنایع ادبی، بدون اینکه از سطح زبان هنری بکاهد، ساده و ملموس شده و «درونه زبان» بخوبی از زبان معیار برجستگی یافته و نمونه‌های ماندگار و ممتازی را در

_____ بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

شعر کودک آفریده است. اولین شعر با عنوان «دویدم و دویدم» می‌تواند نماینده ویژگیهای زبانی شعرهای این دفتر باشد:

دویدم و دویدم / روی ایوان رسیدم / نگاه کردم به باغچه / دوتا گنجشک دیدم / یکی ریز
و قشنگ بود / خیلی زبر و زرنگ بود / یکی چاقالو و تنبل / انگار یه قلوه سنگ بود / تا
من صداشان کردم / از هم جداشان کردم / با یک نفس کشیدن / باد هواشان
کردم (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۵).

یکی از مهمترین نشانه‌های انسجام شعر، تشخیص تک تک واژه‌ها در محور همنشینی و جانشینی است؛ یعنی نباید بتوان واژه‌ای را حذف کرد یا جایگزین بهتری برای آن یافت. در این شعر، که به عنوان نمونه موفق اشعار این دفتر آورده شده است، هیچ یک از واژه‌ها نه تنها اضافه نیست، بلکه گزینه بهتری نیز برای آن یافت نمی‌شود. استفاده از راوی اول شخص، خلق موقعیتی بازیگوشانه و پایانی شیطنت‌آمیز - که برای کودک خوشایند و سرگرم کننده است - به غنای شعر افزوده است. در این شعر، ویژگیهایی فرمی چون ساختار محکم زبان، یکپارچگی معنا، انسجام در محور عرضی و طولی، گزینش واژگان مناسب، کودکانگی فضا و مضمون، کوتاهی سروده، قالب مناسب و موسیقی مناسب و خوشایند دیده می‌شود. در میان عوامل برجسته‌ساز زبان، بیشترین عاملی که می‌توان به آن اشاره کرد، هنجارگریزیهایی معنایی است که زبان سروده را به شکلی شگفت‌انگیز برجسته کرده است. در قطعه «گلبوته من» ویژگیهای ذکر شده با تشبیه و استعارات متعدد در قالب زبانی ساده و قابل درک آمده است:

گلبوته من / گرما که کم شد / در باد پاییز / آهسته خم شد

پیراهن سبز / از تن در آورد / سرما به او داد / پیراهن زرد

پیراهن او / شد تکه تکه / بر خاک افتاد / مانند سکه

باران تنش را / تا شستشو داد / برف زمستان / حوله به او داد (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۳۱ و ۳۲).

جانبخشی به پدیده‌هایی چون گلبوته، باد، سرما، باران، برف و به کارگیری تشبیه‌ها و استعارات ساده و قابل فهم در ساختار زبانی محکم و منسجم در عین کودکانه بودن فضا، زبان را برجسته کرده است. تک تک واژه‌ها در این سروده نقش و جایگاه ویژه خود را دارد و همین مسئله شعر را در محور همنشینی منسجم ساخته است. عناصر تصویری نیز در پیوند با یکدیگر قرار دارد و شعر تا پایان، معنای واحدی را دنبال می‌کند. همچنین در این شعر، پیوند اجزای طبیعت و مراحل گذر فصلها از دریچه تازه‌ای

نمایش داده، و از این پدیده‌ها به زیبایی، آشنایی‌زدایی شده است. این استعارات، علاوه بر ایجاد لذت کشف، که مهمترین هدف شعر است به رشد ذهنیت ادبی و گسترش دایره شناخت هنری مخاطبان کودک کمک زیادی می‌کند. به کارگیری استعاره‌های قابل درک در جغرافیای زبانی کودکان، نشان‌دهنده درک درست از رسالت سرودن برای کودک است. هنر دیگر شاعر تلفیق موفقیت‌آمیز عناصر به ظاهر متضاد است. شورای کتاب کودک بر زیباسازی زبان با استفاده از استعارات و صنایع ادبی قابل درک کودک تأکید کرده بود. این نمونه‌ها بخوبی نشان می‌دهد که تا چه اندازه تولیدات شعری با معیارهای تعیین شده هماهنگی و تطبیق دارد. از دیگر معیارهای مطرح شده، ایجاد انگیزه در کودک برای خواندن شعرهای با کیفیت است. همان‌گونه که از نمونه‌های انتخابی مشخص است، شمار چنین اشعاری در آثار کیانوش کم نیست. در نمونه دیگری، که یکی از زیباترین شعرهای این دفتر است، علاوه بر جانبخشی - که عنصر ثابت شعرهای کیانوش است - تابلوی زنده‌ای از فرا رسیدن شب ترسیم شده که با صدای قورباغه‌ها جان گرفته است:

قورباغه‌ها: قور قور/ خورشید خسته خواب است/ شب می‌رسد/ از دور

قورباغه‌ها: قور قور/ گنجشک‌ها رفته‌اند/ پر می‌زند شب کور

قورباغه‌ها: قور قور/ مهتاب در می‌آید/ با خنده‌ای پر نور

آهنگ شور و ماهور/ در باغ سبز و آرام/ قورباغه‌ها: قور قور (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۳۵).

کاربرد اسم صوت در محور کودکانگی زبان و جانبخشی‌های متعدد، سطح زبان سروده را برجسته و هنری کرده است. البته در اینجا حضور واژه‌های تخصصی «شور و ماهور» را می‌توان برای کودک نامأنوس دانست. فضای کلی سروده به سبب تصویر خلاقانه و بدیع، موسیقی کاربرد واژگان کودکانه که با مضمون بخوبی آمیخته شده، آن را تأثیرگذار و هنرمندانه کرده است. در سروده‌های این کتاب این‌گونه تصاویر خلاقانه، که برای کودکان قابل درک است به فراوانی یافت می‌شود. در پژوهشی که درباره مضمون اشعار کیانوش انجام شده، آمده است که طبیعت و عناصر آن بیشترین کارکرد را در شعرهای او دارد.

کیانوش برای مخاطبان گروه های الف و ب، اغلب طبیعت بکر و عناصر طبیعی وصف کرده است و اگر وصفی از روستا دیده می‌شود، وصف کوه، ابر، باغ و رود است که در اطراف روستا قرار گرفته‌اند. در این صورت شاعر با پناه بردن به دامن

_____ بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

طبیعت... خود را با تجربه‌هایی که از بزرگسالی در جامعه متمدن روزگار خود دارد به موقعیت انسان نخستین و نیز به موقعیت کودک نزدیک می‌کند (محرمی و دیگران، ۱۳۹۶: ص ۵۸ و ۵۹).

در همین پژوهش به خلق بازی و سرگرمی در اشعار کیانوش نیز پرداخته شده است. یکی از پرکاربردترین شگردهای ساخت شعر در اشعار این دفتر، خلق موقعیتهای بازیگوشانه و طنزآمیز و یا موقعیت بازی_نمایش است که باعث شده زبان کودکانانه‌تر شود به طوری که انتخاب واژگان، معنا و مضمون و فضای سروده با دنیای کودکان سازواری بیابد و حس صمیمیت و نشاط را در مخاطب به وجود آورد:

قطعه «طوطی سبز هندی»:

حتما با این سواد/ صد تا استاد گرفتی/ وگرنه قصه‌ها را/ از کجا یاد گرفتی؟ (طوطی سبز هندی: ۶).

قطعه «گربه شناگر»:

«کوچک بی زبانم/ مگر حواس نداری/ غیر از همین که داشتی/ دیگر لباس نداری.... حالا بلند شو برو/ دراز بکش تو آفتاب/ یادت باشد دوباره/ با سر نیفتی در آب» (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۱۵ و ۱۶).

فضای این سروده، رهایی و سرخوشی کودکانه و زندگی در لحظه را به خوبی ترسیم می‌کند که ویژگی مهم جهان کودکان است؛ با این حال در کنار شعرهایی که از لحاظ زبانی به معیارهای شعر خوب نزدیک است، می‌توان شعرهایی یافت که زبان در آن از بافت کودکانه خود خارج شده است. کلمات و عبارات و حتی در پاره‌ای موارد، موسیقی سروده نیز از جهان کودکانه فاصله می‌گیرد. در واقع برخی شعرها درباره کودک است نه برای کودک؛ یعنی شاعر در این سروده‌ها در هیأت بزرگسالی در آمده است که با کودکان سخن می‌گوید و کودک به طور مستقیم مخاطب او قرار گرفته است؛ از این رو نمی‌توان شعر را برای کودک دانست. قطعه «چه آبی، چه رنگی»:

... بخند دختر ناز/ که خنده‌ات قشنگ است/ بخوان برایم آواز/ دلم دوباره تنگ است
چه خوب و سر به راهی/ با مهر و بی‌گناهی/ الهی/ صد سال زنده باشی! (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۴۸).

در این دسته از اشعار، لحن بزرگسال بر لحن کودکانه غلبه دارد. اگر چه شاعر در این سروده از کلمات ساده، عبارات آشنا، مصرعهای کوتاه و وزن سبک استفاده کرده

است از لحاظ زبان و مضمون با حال و هوای شعر کودک فاصله دارد. در برخی سروده‌های این کتاب، شعر اهداف آموزشی را دنبال می‌کند. نمونه آشکار آن قطعه « $1+1=2$ » است که سروده در خدمت آموزش جمع اعداد به کار رفته است و با معیارهای شاعر، که در پی کشف اصالت و جوهره شعر بود و هم‌چنین با معیارهای شورا مبنی بر ابزار قرار نگرفتن شعر برای آموزش مستقیم، سنخیت ندارد (ایمن، میرهادی، دولت آبادی، ۱۳۵۲: ص ۹۲ و ۹۱).

یک روی شاخه / تنها نشسته / غمگین و خسته / با چشم بسته
 ۱ در هوا بود / می‌کرد پرواز / می‌خواند آواز / با شادی و ناز
 آمد به سویش / با مهر خندید / احوال پرسید / بر شاخه رقصید

حالا ۱ و ۱ / دیگر ۲ هستند / با هم نشستند / غم را شکستند (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۴۶ و ۴۷).

البته می‌توان گفت این سروده‌ها هم خالی از لطف نیست. برجستگی و روانی زبان، جانبخشی‌های هنری در مضمون عاطفی و موسیقی سرشار، شعر را از حالت تعلیمی صرف خارج کرده و به آن وجهه هنری داده است.

نکته‌ای که در این مجموعه بیشتر از همه به چشم می‌آید، پذیرش کودک به عنوان مخاطبی جدی و سطحی نشمردن شناخت و درک او از شعر است. در این اشعار از پند و اندرز پرهیز شده است که پیش از این در شعر کودک رواج داشت. جوهره شعری و جنبه هنری سروده‌ها بر جنبه تعلیمی غلبه یافته و غرض اصلی شعر، پرورش تخیل و لذت ادبی کودک است. دیگر معیارها مانند زبان ساده، مضمون قابل فهم و کاربرد مناسب استعارات نیز با معیارهای بررسی بدرستی تطبیق یافته است.

۲-۱-۲ نوک طلای نقره بال

نوک طلای نقره بال شامل ۴۱ قطعه شعر و تقریباً بدون نقاشی است. بجز جلد مصور و رنگی کتاب، تنها دو نقاشی در همه ۷۵ صفحه کتاب دیده می‌شود که آنها هم رنگی نیست. این کتاب برای کودکان ۶ تا ۹ سال معرفی شده است. مجموعه نوک طلای نقره بال از لحاظ ویژگیهای شعری از کتاب قبل، اندکی متفاوت است. فراوانی شعرهای خوب در این مجموعه بیشتر و پررنگتر است و اشعار با اهداف آموزشی-تعلیمی در آن دیده نمی‌شود. هر ۴۱ شعر را می‌توان در دسته شعرهای خوب قرار داد.

برای نمونه دومین قطعه این دفتر به نام «احوالپرسی»، لحظه کوتاه دیدار گل و پروانه

_____ بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

را با کلماتی ساده بیان می‌کند. مصرعهای کوتاه، کوتاهی شعر، فضایی عاطفی و لطیف و استفاده از عناصر طبیعت از عوامل زیبایی بلاغی و انسجام این شعر به شمار است. جانبخشی و خیال انگیزی، شعر را به نمایشی واقعی از عناصر طبیعی و آشنای کودک تبدیل کرده است. ایجاد حس دوستی و فضای شاد و انرژی سرشار سروده نیز با روحیه کودکانه همخوانی دارد:

«پروانه از گل / احوال پرسید / گل گفت : «خوبم!» / پروانه خندید.

گل بازتر شد / با ناز خوابید / پروانه دورش / آرام رقصید» (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۷ و ۶).

نمونه‌های فراوانی از این گونه شعرها در این مجموعه یافت می‌شود که زبان در آن با استفاده از ظرفیتهای هنری برجسته شده است. قطعه «گل»:

یک گل، ده گل، صدها گل / اینجا، آنجا، هرجا گل

دامن، دامن، فروردین / می‌ریزد بر دنیا گل

باغ و دره پر گل شد / کوه و دشت و صحرا گل

لبها را گل خندان کرد / شد از شادی لبها گل (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۱۶).

در این مثال، سادگی بیان، کوتاهی شعر، مضمون شاد همراه با لطافت، موسیقی سرشار از تکرار واژگان و وزن مناسب سروده، نمونه کاملی از شعر کودک را نمایش می‌دهد. تکرار واژه «گل»، فضایی با نشاط، زنده و ملموس از فصل بهار ایجاد کرده است و توازن نحوی فوق‌العاده در بیت نخست به وسیله اعداد و ضمائر اشاره، زبان و موسیقی سروده را به شکل کاملی برجسته و غنی می‌کند. تصویری که در بیت دو نمایش داده شده و عبارت «دامن، دامن»، علاوه بر تکرار واژه در جهت تقویت موسیقی به معنی فراوانی گلهاست که با تکرار واژه «گل» درکل سروده هم جهت شده و فضایی شاداب را به وجود آورده است.

شاعر در شعر «باغ الفبا» سرسبزی همیشگی درس و مدرسه را با استفاده از جانبخشی به عناصر طبیعت و گفتگوی نمایشی بیان کرده و تلاش او برای القای غیر مستقیم توجه به درس و مدرسه با به کارگیری موسیقی سرشار و تصنیف گونه سروده، ثمربخش بوده است:

«کیست؟ کیست؟ / های! هو! / باد خزانم، بگو / باغ الفبا کجاست؟

آمده ام، تند و سرد / تا ببرم برگ زرد / باز کن اینجا کجاست؟

باد سرد / قاه، قاه! / خوب به ما کن نگاه / در برگهای ما

نیست تو را هیچ کار/ هست همیشه بهار/ باغ الفبای ما» (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۷۱). در مجموع، مجموعه نوک طلای نقره بال با معیارهای مورد نظر شورای کتاب کودک، هم از لحاظ زبان و مضمون و هم جوهره شعری بسیار منطبق است. این مجموعه را می‌توان به آزمایشگاه یا کارگاه عملی کیانوش تعبیر کرد که آرا و نظریه‌های او فرصت بروز و ظهور یافته‌است. این مجموعه هم‌چنین از نظر عناصر موسیقایی بسیار غنی است که در بخش بررسی موسیقی شعر به آن خواهیم پرداخت.

۳-۱-۲ باغ ستاره‌ها

باغ ستاره‌ها شامل ۴۳ قطعه شعر است. کتاب در ۸۸ صفحه تنظیم شده و بدون نقاشی است. تصویر روی جلد آن رنگی و ساده است. این مجموعه برای گروه سنی ۸ تا ۱۲ سال انتخاب شده است.

سطح زبان در سروده‌های این کتاب به سادگی دو کتاب پیشین نیست. به لحاظ مضمون تفاوت چندانی میان این اثر و دو اثر قبلی وجود ندارد و فضای کلی شعرها مانند آثار قبل است. در برخی از اشعار این مجموعه، مفاهیم انتزاعی جای مفاهیم ساده را گرفته‌است. سروده‌ها طولانی‌تر و انتخاب واژگان و تصاویر خلق شده با توجه به گروه سنی دشوارتر و عمیق‌تر شده است. در نمونه‌هایی از اشعار این مجموعه، زبان شعر به وسیله کنایه‌ها و استعارات قابل فهم، عمیق‌تر شده است:

دختر نازنین من/ میوه باغ آرزو/ حاصل عمر و زندگی/ نور چراغ آرزو
صبح که چشم شاد تو/ باز شود به روی من/ کفتر پاک خنده‌ات/ بال زند به سوی من
چشمه آفتاب دل/ سینه‌ام آسمان شود/ این: همه شور و نور و آن: شادی بیکران
شود (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۹).

در این شعر با اینکه طول سروده، قالب شعری، طول مصرعها و موسیقی بیرونی نسبت به اشعار کتابهای پیشین تغییری نکرده از همان بند آغازین، کنایه‌های «میوه باغ آرزو» و «نور چراغ آرزو» سطح زبان را از به سن مخاطب نوجوان نزدیک کرده است. این کاربرد مجازی و کنایی زبان تا پایان شعر ادامه دارد. کاربرد زبان مجازی باعث می‌شود پیام از لایه‌های سطحی فاصله گیرد و نیازمند دقت و کشف شود. کاربرد این آرایه‌ها علاوه بر ایجاد لذت کشف، درک هنری مخاطب را از اثر ادبی افزایش می‌دهد؛ امری که با اهداف و انتظارات شورا مطابقت دارد.

_____ بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

در قطعه «زندگی»، مفهومی انتزاعی در عباراتی کوتاه معرفی شده است. تعریف زندگی با اسمهای عام و در دو بند آورده شده که در بند نخست به عناصر طبیعت و در بند دوم به حالات و افعال انسان تعبیر شده است. شاعر در این شعر با استفاده از ویژگی تصویری قوی زبان و به کارگیری آگاهانه از واژه‌های تصویری چون «خاک»، «آب»، «چشمه» و...، حالات ملموس مثل «خنده»، «غم»، «شادی» به تصویری کردن زبان و تقویت درک ذهنی کودک از مفهوم «زندگی» کمک کرده است:

زندگی/ خاک و آب / ابر و باد/ چشمه و سراب/ آفتاب/ خاک و باد و ابر و باد و آفتاب.

زندگی/ پا و راه / دست و کار/ خنده، آه/ بازی و نگاه/ کار و شادی و غم و امید و خواب (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۳۴).

در برخی سروده‌های این کتاب، نشانه‌هایی از فاصله گرفتن زبان از شعر کودک و نوجوان دیده می‌شود. در قطعه «خوشخویی»، لحن سروده از جهان کودکانه فاصله‌ای جدی دارد. به نظر می‌رسد اگر این سروده به عنوان شعر کودک در این کتاب نمی‌آمد، حتی تشخیص آن به عنوان شعر کودکانه دشوار بود؛ مگر به سبب موسیقی اسم صوتی که در آخر هر بند آورده شده است که باز هم نمی‌تواند عامل تأثیرگذاری در ایجاد زبان کودکانه در این شعر به شمار رود:

بزن بر طبل خوشخویی/ که زیبا عالمی دارد/ جهان پرغم ولی خوشخو/ جهان بی غمی دارد/ تاتام تام تام، تاتام تام تام... (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۳۸).

به طور کلی سروده‌های این سه مجموعه، آغازگر تعریفی تازه از شعر کودک در آن سالها شمرده می‌شود. کیانوش در تمام اشعار خود کوشیده است شعر را با تمام ویژگیهای هنریش به مخاطب ارائه کند. در تمام این سروده‌ها زبان دارای بافتی منسجم و محکم است. یکپارچگی معنا، انسجام در محور همنشینی، وحدت عناصر تصویری و دیگر عناصر زبانی شعر در سروده‌ها قابل مشاهده است. فاصله گرفتن از زبان تعلیمی، مهمترین دستاورد این دوره است. سروده‌های محمود کیانوش در این سه مجموعه به لحاظ ویژگیهای زبانی در تطبیق با معیارهای شورا موفق بوده است و حتی به جرأت می‌توان گفت این سروده‌ها در پایه‌ریزی معیارهای سنجش شعر در ایران نقش مهمی ایفا کرده‌اند. شورای کتاب کودک با انتخاب این سه مجموعه به نسبت دهه قبل، راه تازه‌ای را در پیش‌گرفت که در آن سادگی زبان و جوهره شعری در مرکز توجه قرار گرفت.

۲-۲ موسیقی

استفاده از قالب چارپاره برای سرودن شعرکودکان و نوجوانان برای نخستین بار به طور گسترده توسط محمود کیانوش به کارگرفته شده است. «او قالب چارپاره را به عنوان قالب اصلی شعر کودک و نوجوان برگزیده است و دیگران پس از وی نیز چنین روندی را ادامه داده‌اند» (سیدآبادی، ۱۳۷۹: ص ۵۵). در این سه مجموعه، قالب غالب چارپاره است. اگرچه در کنار چارپاره قالبهای دیگری هم در سروده‌ها دیده می‌شود، فراوانی این قالب به طور قابل مشاهده‌ای بیشتر است. «کیانوش ضمن اینکه قالب چارپاره را قالب اصلی شعر کودک انتخاب کرده، کوشیده است از همه ظرفیتهای این قالب استفاده کند و گاه با تغییراتی در ساختمان آن به نوآوریهای دست بزند» (سیدآبادی، ۱۳۷۹: ص ۵۶)؛ به عبارتی با اندک جابه‌جایی در اشعاری که به قالب نیمایی سروده شده است، می‌توان آنها را به شکل چارپاره برگرداند (همان: ۵۶). شعرهای این مجموعه از لحاظ قالب شعری این گونه تقسیم می‌شود:

چارپاره	سه پاره	نیمایی	دیگر قالبها
۷۳	۴	۲۸	۸

اوزان عروضی در همه شعرها نزدیک به هم است و از این نظر تفاوت چندانی دیده نمی‌شود. کوتاهی مصرعها در قالب چارپاره، موسیقی بیرونی روان و شادی آفریده است. ارکان اشعار نیمایی نیز اغلب تند و شاداب است؛ هر چندگاه سنگینی ارکان در اوزان این قالب دیده می‌شود. موسیقی کناری با توجه به آرای کیانوش در به‌کارگیری قافیه و ردیف، غنی است. کیانوش درباره اهمیت کاربرد قافیه در شعر کودک می‌گوید: «کودکان خود به قافیه در مقام وزن و موسیقی بیشتر توجه دارند و گاه در بازیهای خود قافیه‌سازی می‌کنند» (کیانوش، ۱۳۵۲: ص ۶۰). قافیه در شعرهای کیانوش در پژوهشی به طور مفصل مورد مطالعه قرار گرفته و با بررسی موسیقی کناری و جایگاه قافیه در اشعار کیانوش، این نتیجه به دست آمده است که ۸۰ درصد قافیه‌ها در شعرهای کیانوش قافیه‌هایی غنی است و موسیقی سرشاری ایجاد می‌کند (اسماعیلی، رضاپوریان، ۱۳۹۸: ص ۱۱-۳۰). از دیگر عوامل موسیقی‌ساز مهم در شعر کیانوش، موسیقی درونی برآمده از تکرار واژگان و موسیقی اسم صوت است. موسیقی صدای حیوانات در ایجاد زبان کودکانه و صمیمت شعر و ارتباط شعر با کودک بسیار مؤثر است:

همین حالا تو باغچه/ بدو بدو می‌کردی/ می‌جستی روی دیوار/ میو میو می‌کردی؟ (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۸).

قوقولی قو، قوقولی قو/ رفت و گم شد لولوی شب/..قوقولی قو، قوقولی قو... (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۱۷).

فش، فش، فش/ فواره/ بالا زد؛/ یک خورده/ آن بالا/ در جا زد./ شُر، شُر، شُر/ فواره/ پایین ریخت؛/ دامن شد/ تاب می‌خورد؛/ چین چین ریخت (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۲۳).

در این شعر با نام «فواره»، که در قالبی نیمایی و البته نزدیک به چارپاره ارائه شده، کوتاهی مصرعها و موسیقی اسم صوت با ضرباهنگ محکم توانسته است حس خوشایندی ایجاد کند که در به خاطر سپردن شعر نقش اساسی دارد. در یکی از زیباترین شعرهای کتاب طوطی سبز هندی به نام «تاب می‌خورم»، تکرارهای هنری و جاندار واژگان در وزن عروضی (فاعِلن مفاعِلن) متناسب با مضمون شعر یعنی تاب خوردن، ردیفهای خوش آهنگ و قافیه‌های غنی، موسیقی کاملی خلق کرده است. تناسب وزن با مضمون، تکرار و کاربرد قافیه مناسب، که از دیگر اصول و معیارهای مورد تأکید شورا بود با این سروده‌ها کاملاً مطابقت یافته است (ایمن، میرهادی، دولت آبادی، ۱۳۵۲: ص ۹۲ و ۹۱).

روی تاب خود سوار/ مثل باد می‌شوم/ نرم نرم می‌روم/ شاد شاد می‌شوم...
می‌روم عقب عقب/ می‌روم جلو جلو/ تاب من بیا بیا/ تاب من برو برو...
(کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۳۳).

شعر «سبز و سبز و سبز»:

سنگ و سنگ و سنگ/ کوهسارها؛/ شر و شر و شر/ آبشارها؛
صاف و صاف و صاف/ جویبارها؛/ سبز و سبز و سبز/ کشتزارها.
باز و باز و باز/ چشم آفتاب؛ شاد و شاد و شاد/ خنده‌های آب.
شاخه‌ها و باد/ تاب و تاب و تاب؛ سایه‌ها و خاک/ خواب و خواب و خواب.
غصه‌ها همه/ دور و دور و دور؛ چشم‌ها همه/ نور و نور و نور.
سینه‌ها همه/ شور و شور و شور؛ کار و زندگی/ جور و جور و جور (کیانوش، ۱۳۵۶: ۴۰ و ۴۱).
عامل ویژه موسیقی‌ساز در این سروده، تکرار واژگان در هر بند و در آغاز هر بیت است که تا پایان ادامه دارد. تکرارهای سه‌گانه کلمات، نوعی بازی و نشاط را در قالب وزنی مناسب ایجاد کرده است. موسیقی صدای طبیعت (آبشار) در بیت اول نیز آشنا و ملموس است.

در شعرهایی که برای آنها جز کودکان مخاطبی نمی‌توان فرض کرد، کفه میزان دیگر عناصر زبان به نفع موسیقی سبک می‌شود. در این گونه شعرها موسیقی از شعر و زبان شعری جدا می‌شود و هویت و استقلال خاصی و مضاعف برای القای پیامی ساده به خود می‌گیرد (خسروی شکیب، مدنی، ۱۳۸۸: ص ۱۰۳).

در این سروده، موسیقی بر زبان تسلط یافته و به القای امید و نشاط کمک کرده است. در معیارهای شورا بر اهمیت وزن و آهنگ و بویژه تقدم موسیقی بر مفاهیم و مضمون شعر توجه و تأکید شده است (ایمن، میرهادی، دولت آبادی، ۱۳۵۲: ص ۹۲ و ۹۱). در این گونه سروده‌های کیانوش، وزن شعرها آهنگین است و با مضمون تناسب حداکثری دارد. مصرعها کوتاه است و قافیه‌های خوش‌آهنگ و تکرارهای موسیقی‌بخش به فراوانی دیده می‌شود.

شعر «در کتاب» نمونه دیگری از این دست است که در آن، موسیقی تسلط خود را بر زبان به نمایش گذاشته است. در واقع موسیقی در این سروده به وسیله تکرارهای فراوان، موازنه‌ها و جناسهای متعدد و تقابلها و تناسبات واژگان آهنگین، مستقل از پیام شعری عمل کرده و جدای از زبان و پیام شعری، الهامبخش و نشاط‌آور است:

گل صد ورق دارد/ هر صد ورق یک رو/ هر صد ورق یک رنگ/ هر صد ورق یک
بو/ در هر ورق از من/ صد رنگ و صد بو هست/ صد کوه و صد دره/ صد چشمه صد
جو هست/ صد باغ پر میوه/ صد شهر پر گنج/ من باغ بی پاییز/ من گنج بی رنجم
همراهی صد دوست/ دانایی صد کار/ خاموش پر آواز/ همراه بی آزار...
اکنون مرا بردار/ اکنون مرا وا کن/ هرچیز می خواهی/ در من تو پیدا
کن (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۱۲).

در برخی از اشعار، که غالباً قالب نیمایی دارند، گاه موسیقی سنگین است. در شعر نیمایی زیر، تکرار مصوت کشیده «آ»، که با حالت کشش و نرم ادا می‌شود، موسیقی درونی سنگینی ایجاد کرده است. با اینکه در این شعر، مانند شعرهای دیگر کیانوش، قافیه‌ها خوش‌آهنگ و ردیفها مناسب و بجا است، موسیقی حاکم بر سروده با توجه به مضمون، فضایی غمناک و ساکن را به مخاطب القا می‌کند:

باز آسمان/ با دل گرفته زار زار/ گریه می کند؛
ابر ناتوان/ زیر تازیانه‌های برق/ نعره می زند،
باز آفتاب/ با عروس نازنین خاک/ قهر کرده است،

_____ بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

سیل بی حساب/ خواب را به مردم فقیر/ زهر کرده است (کیانوش، ۱۳۵۶: ص ۵۷).
با این همه در مجموع، تعداد اشعاری که دارای اوزان شاد و قالبهای مناسب هستند در این سه مجموعه، قابل توجه است.

۲-۳ تصاویر

تصویر در کتابهای کودکان همواره از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. مطالعه رابطه تصویر و متن، بسیار گسترده‌تر از این مجال است و در اینجا تنها به تأثیر تصاویر بر شکل کلی کتاب و به تطبیق معیارهای شورای کتاب کودک با آثار بسنده می‌شود. تصویرگری برای کتاب کودک در همان سالهای نخست، مورد اهتمام منتقدان و داوران شورا قرار گرفت و معیارهایی برای آن در نظر گرفته شد. شورا نیاز به هماهنگی تصاویر با فهم کودک را یکی از معیارهای اصلی خود اعلام کرده است: «اطفال، تصاویر کودکانه را نمی‌پسندند؛ بیشتر دوست دارند احساس کنند که برای جلب توجه و نظر آنها هنرمند دقت و حوصله لازم را به کار گرفته و برای فهم هنری آنها ارزش قائل است» (ایمن، میرهادی، دولت آبادی، ۱۳۵۲: ص ۴۸). شورا در گزینش سه اثر برگزیده دهه پیشین نیز بر اهمیت تصاویر تأکید کرد به طوری که در گزارش نقد کتاب برگزیده سال ۱۳۴۴ (فری به آسمان می‌رود، سروده یمینی شریف) آمده است که: «... اگر جای بیشتری به تصاویر اختصاص می‌دادند، شکی نیست که جلوه کتاب بیشتر می‌شد و خواندن آن از نظر بچه‌ها آسانتر و دلنشین‌تر» می‌گردید (سهراب، ۱۳۴۵، ش ۱: ص ۹).

به رغم اینکه شورا در این دهه نیز بر اهمیت ظاهر آراسته و جذاب کتاب کودک تأکید، و در گزارش خود ذکر کرده که: «بدون شک اولین عاملی که غیر مستقیم در انتخاب کتاب مؤثر است، ظاهر آن است» (ایمن، میرهادی، دولت آبادی، ۱۳۵۲: ص ۴۷)، کتابهای منتخب این دهه به این اصل پایبند نبوده‌اند. شکل ظاهری این سه مجموعه و بویژه تصاویر، کمبودهای قابل توجهی دارد؛ برای مثال با اینکه حجم صفحات و تعداد شعرهای این مجموعه‌ها بیش از حوصله کودک است و استفاده از تصاویر و نقاشی‌ها می‌توانست این نقص را جبران کند و بر جذابیت اشعار بیفزاید از این امکان، استفاده چندانی نشده است. میان صفحات، تصاویر یا نیست و یا بسیار اندک، ساده و بی‌رنگ است. نقاشی‌های روی جلد هم لطافت لازم را ندارد. قطع رقیعی، فونت و شکل تنظیم صفحات، این آثار را شبیه کتاب بزرگسال کرده است و با سن کودکان تناسبی ندارند.

به طور کلی از نظر جذابیت‌های ظاهری و توجه به اهمیت تصاویر برای کودکان، وضعیت مخاطب مغفول مانده است. شورای کتاب کودک در کمال شگفتی، نداشتن تصویر را برای این آثار، حسن کتاب معرفی کرده و عبارت «خالی از زرق و برق تصاویر» را در تعریف کتابها آورده است. البته تصاویر در تجدید چاپها مورد بازنگری قرار گرفته و در چاپهای بعدی تغییرات محسوس در آنها داده شده است. لازم به یادآوری است که بی‌توجهی به مقوله تصویر در معرفی کتابهای منتخب، نقض معیارهای پیشین است و با دیدگاه‌های پیشین شورا تطابق ندارد.

۳. نتیجه‌گیری

جوایز ادبی و هنری در اعتلای کیفیت آفرینش‌های ادبی و هنری تأثیر فراوانی دارد. انتخاب و معرفی آثار برگزیده شعر کودک، علاوه بر جهت‌دهی به شاعران در پرورش و پالایش ذوق ادبی و هنری مخاطبان نقشی اساسی دارد. شورای کتاب کودک با چنین اهدافی از سالهای نخست شکل‌گیری به معرفی آثار برتر شعر کودک پرداخته و در این راه گام‌های مهمی برداشته است. معیارهای داوری شورا با پیشرفت مطالعات شعر کودک و برگزاری سمینارهای ملی ادبیات کودک در هر دوره، رشد یافته‌تر و کاملتر شد. تلاش شورا در وضع معیارهای نقد به رهایی جامعه ادبی از نقد ذوقی و تأثرگرا و حرکت در مسیر نقد علمی و تعالی و پیشرفت نقد ادبی (به طور کلی) و نقد شعر کودک (به طور خاص) کمک شایان کرده است.

پس از دهه چهل، که تمرکز بر مسائل زبانی و مضمون اخلاقی و تعلیمی بود، دهه پنجاه، دهه تحولات چشمگیر در نقد شعر کودک به شمار می‌آید. محتوا محوری، آموزندگی یا وجهه تعلیمی در دهه پیش، آهسته آهسته اهمیت و وزن سابق خود را از

_____ بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

دست داد و جنبه‌های فرمی و زبانی شعر اهمیت بیشتری پیدا کرد. در این دوره با ظهور محمود کیانوش، جوهره شعری و اصالت هنری در شعر اهمیت اساسی یافت. محمود کیانوش در این دهه به عنوان شاعر و نظریه‌پرداز جدی در عرصه شعر کودک، هم معیارهای جدیدی در شورای کتاب کودک به وجود آورد و هم نظریات خود را در عمل اجرا کرد. احترام به کودک به عنوان مخاطبی مهم و جدی و سطحی نشمردن درک کودک از لذت هنری، یکی از مهمترین دستاوردهای این دهه است. طوطی سبز هندی، نوک طلای نقره‌بال و باغ ستاره‌ها، سه اثر برگزیده در این دهه هستند که به لحاظ داشتن جوهره شعری، زبان روان و کودکانه، موضوع، جدی گرفتن درک مخاطب و ارائه هنرمندانه تصاویر شعری مورد توجه قرار گرفتند. گاه شعرهایی که زبان آموزشی و بیان بزرگسالانه دارد، در میان اشعار دیده می‌شود. این دسته از اشعار با معیارها و اصول شاعر در تضاد است؛ ولی در میان انبوه شعرهای موفق، می‌توان آنها را نادیده گرفت. طرح قالبهای نو و خلاقانه، اوزان سبک و شاد، قافیه‌های غنی و تکرارهای خوشایند و زیبایی فراوان در مجموع، موسیقی مناسبی به شعر کیانوش داده و آنها را به معیارهای شورا بسیار نزدیک کرده است. شکل ظاهری چاپ کتابها، کمبود تصویر ضعیف تصاویر روی جلد با نظریات شورا درباره تصویر کتابهای کودکان در تضاد است. در کتابهای منتخب این دوره درکمال شگفتی عدم همراهی تصاویر با متن، حسن اثر معرفی شده است که هم به دلیل هنری و هم به علت تضاد با دستاوردهای روانشناسی قابل پذیرش نیست. انتخاب سه اثر از کیانوش در این دهه بدین معناست که شورا هم از جنبه نظری و هم در تطبیق عملی معیارهای تولید و آفرینش شعر، تحت تأثیر آرای و اندیشه‌های این شاعر بوده است.

پی‌نوشتها

۱. کودکان با لالاییها و اشعار بی معنا و یا به ظاهر بی معنا نیز بخوبی ارتباط برقرار می‌کنند.

فهرست منابع

- احمدی، بابک؛ (۱۳۷۰) *ساختار و تأویل متن*؛ تهران: مرکز.
- اسماعیلی، پیمان؛ رضاپوریان، اصغر؛ (۱۳۹۸) «*موسیقی کناری در شعر کودک*»؛ نشریه پژوهشهای نقد ادبی و سبک‌شناسی، ش ۳۷، ص ۱۱-۳۰.
- اسکویی، نرگس؛ خانی‌پور، لیلا؛ (۱۳۹۸) «*تخیل و صور خیال در شعر کودک، بررسی موردی*».

- محمود کیانوش» هفتمین همایش ملی متن پژوهی ادبی با عنوان نگاهی تازه به ادبیات کودک و نوجوان. <http://civilica.com>
- ایمن، لیلی؛ میرهادی، توران؛ دولت آبادی، مهدخت؛ (۱۳۵۲) *گذری در ادبیات کودکان*، تهران: شورای کتاب کودک.
- خانی، زهرا؛ (۱۳۹۷) *بررسی مضامین برجسته شعر کودک در اشعار عباس یمنی شریف، محمود کیانوش و ناصر کشاورز*، پایان نامه کارشناسی ارشد: دانشگاه پیام نور ملایر.
- خسروی شکیب، محمد؛ مدنی، داوود؛ (۱۳۸۸) *«نشانه شناسی زبان در شعر کودک»*؛ فصلنامه تخصصی ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد، ص ۱۰۱-۱۱۴.
- _____؛ (۱۳۴۵) *گزارش شورای کتاب کودک*، ش ۱، س چهارم، تهران: شورای کتاب کودک.
- _____؛ (۱۳۵۰) *گزارش شورای کتاب کودک*، ش اول س نهم، تهران: شورای کتاب کودک.
- _____؛ (۱۳۵۲) *گزارش شورای کتاب کودک*، ش اول و چهارم، س یازدهم، تهران: شورای کتاب کودک.
- _____؛ (۱۳۵۶) *گزارش شورای کتاب کودک*، ش چهارم، س پانزدهم، تهران: شورای کتاب کودک.
- _____؛ (۱۳۵۶) *گزارش شورای کتاب کودک*، ش سوم، س پانزدهم، تهران: شورای کتاب کودک.
- _____؛ (۱۳۵۸) *گزارش شورای کتاب کودک*، ش اول، س هفدهم، تهران: شورای کتاب کودک.
- _____؛ (۱۳۷۲) *هفده مقاله درباره ادبیات کودکان*، تهران: شورای کتاب کودک.
- سیدآبادی، علی اصغر؛ (۱۳۷۹) *«بررسی انتقادی دیدگاه های کیانوش»*؛ پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، ش ۲۳، ص ۴۸-۵۹.
- شیخ الاسلامی، حسین؛ (مهر ۱۳۸۰) *«دنیای شعر گفتگوی آزاد است: اما بررسی انتقادی نظریات محمود کیانوش در باب شعر کودک»* کتاب ماه کودک و نوجوان، ص ۹۱-۹۲.
- فرشیدورد، خسرو؛ (۱۳۸۲) *درباره ادبیات و نقد ادبی*، ج ۱، تهران: امیرکبیر.
- کیانوش، محمود؛ (۱۳۵۲) *شعر کودک در ایران*؛ تهران: آگاه.
- _____؛ (۱۳۵۶) *طوطی سبز هندی*؛ تهران: توکا.

_____ بررسی کارنامه شورای کتاب کودک در دهه پنجاه (برگزیده آثار شعری محمود کیانوش)

_____؛ (۱۳۵۶) *نوک طلای نقره بال*؛ تهران: توکا.

_____؛ (۱۳۵۶) *باغ ستاره‌ها*؛ تهران: توکا.

علوی فرد، یحیی؛ (۱۳۹۰) *بررسی سبک شناختی شعر کودک در ایران با بررسی شعر محمود کیانوش و دیگران*؛ پایان نامه کارشناسی ارشد: دانشگاه قم.

محرمی، رامین و دیگران؛ (بهار ۱۳۹۶) «*بررسی مضامین دو مجموعه شعر کودکان محمود کیانوش با رویکرد مخاطب شناسی*»؛ فصلنامه پژوهشهای ادبی و بلاغی، س پنجم، ش ۱۸، ص ۵۴-۷۰.

یمینی شریف، عباس؛ (۱۳۵۲) *نیم قرن در باغ شعر کودک*؛ چ سوم، تهران: آتلیه.

